

Методически похвати при овладяване на тоновете на официалния език на КНР путунхуа

Яна Шишкова

В контекста на засилващия се интерес към китайския език през последните десет години в чужбина и у нас, все повече се налага нуждата от методика, съобразена с конкретната специфика на родния език и даваща решение на всеки отделен езиков проблем през призмата на родните езикови и културни реалии. Един от големите проблеми, с които се сблъскват начинаещите при изучаването на китайския език, е тоналният му характер. Настоящата статия дава методически насоки за преподаването на тоновете на учащите с роден български език.

In the context of an increasing interest in Chinese language during the last decade in our country and abroad, methodic approaches are needed, consistent with the concrete specifics of one's native language and giving a solution to every separate linguistic matter, through the perspective of the native language and culture realia. One of the serious problems which the learners are confronted with when mastering Chinese, is its nature as a tonal language. This article gives some methodic approaches to teaching the tones to learners with native Bulgarian language.

Ключови думи: *путунхуа*, методика, произношение, тонална система

Фонетичната система на официалния език на КНР *путунхуа* се различава от българската по редица особености, които се отнасят както звуковия състав, така и структурата на сричката – основна градивна единица на този език. Основна нейна особеност е наличието на прозодичния признак тон. Наред с овладяването на звуковете на китайския език, овладяването на тоновете е от първостепенна важност, докато при изговаряне на сричката без тон или в погрешен тон може да доведе до пълно неразбиране от страна на носителя на езика. Настоящата статия предлага нов поглед върху методическите похвати, които могат да подпомогнат успешното овладяване на тоналната система на *путунхуа*.

1. ТЕОРЕТИЧЕН ОБЗОР ПО ФОНЕТИКА НА ПУТУНХУА

Според руския синолог Спешнев: „Тонът е фонологична суперсегментна единица, която се явява мелодична характеристика на китайската сричка” (Спешнев 1980:15). Бояджиев и Тилков описват суперсегментните единици по следния начин:

„Особеността на суперсегментните единици се състои в това, че имат двойна ориентация: от една страна, те са свързани със звуковите единици, тъй като промяната в техния интензитет, височина и времетраене, води до идентифициране на ударението и интонацията; от друга страна – те са над тях (оттук и названието „супер”), тъй като се отнася до цялата дума или пък до цялото изречение.” (Бояджиев и Тилков 1999:9)

Към тази дефиниция могат да бъдат добавени и тоновете, доколкото неправилната им употреба може да доведе до пълно неразбиране от страна на носителите на езика и дори до конфузни ситуации. Следният пример илюстрира разликите в значението на сричката според произнасянето ѝ в различен тон:

八	bā	осем
拔	bá	дърпам, изкоренявам
把	bǎ	дръжка
罢	bà	прекратявам, отказвам се
吧	ba	модална частица, изр. подкана или предположение

Един от основните проблеми при поставянето на добро произношение у начинаещите, се явява именно овладяването на тоналната система на *путунхуа*.

В България всяка година около 500 души започват да изучават КЕ. Учебните помагала, които достигат до нас от Китай, като „Курс по китайски език”, „Съвременен китайски език”, „Учи китайски език с мен”, „Забавен китайски език”, се базират на теоретичните разработки на Луо Чанпей и Уан Дзюн¹, Лю Шусян², Лиу Фу, Джоу Диенфу и У Дзундзи³, Лиу Гуанхуей⁴, Фу Гуотун, Гуо Дзинфу, Джао Дзинмин, Мън Дзъмин⁵, Уан Лидзя и Хъ Ниндзи⁶, Джу Чуан⁷, Уан Жуодзян⁸, Цао Уън⁹ и др. В тях като цяло преобладават теоретичните постановки, едва в последните години започнаха да се появяват пособия по методика на овладяване на китайските звукове. В същото време, на обучението по овладяване на тоновете на практика не се отделя никакво внимание, освен наличието на упражнения за повтаряне на тоновете с различни срички.

¹ Luo, Changpei&Wang, Jun. *Putong Yuyinxue Gangyao*, Beijing: Shangwu Yinshuguan, 1981 (1-во изд. Beijing: Kexue Chubanshe, 1957.)

² Lü, Shuxiang. *Xiandai Hanyu dan shuang yinjie wenti chu tan*, Zhongguo Yuwen, 1963.1

³ Zhou, Dianfu&Wu, Zongji. *Putonghua Fayin Tu Pu*. Beijing: Shangwu Yinshuguan, 1963

⁴ Liu, Guanghui. *Hanyu Putonghua Yuyin Jiaocheng*. Beijing: Beijing Yuyan Daxue Chubanshe, 2005

⁵ Meng, Zimin&Zhao, Jinming. *Yuyin Yanjiu yu Duiwai Hanyu Jiaoxue*, Beijing: Beijing Yuyan Daxue chubanshe, 2007

⁶ Wang, Lijia&He, Ningji. *Beijing Yuyin Shiyuanlu*. Beijing: Beijing University Press, 1985

⁷ Zhu, Chuan. *Waiguo Xuesheng Hanyu Yuyin Xuexi Duice*, Beijing: Yuwen Chubanshe, 1997

⁸ Wang, Ruojiang. *Hanyu Zhengyin Jiaocheng*, Beijing: Beijing Daxue Chubanshe, 2007

⁹ Cao, Wen. *Hanyu yuyin jiaocheng. Duiwai Hanyu benke xilie jiaocheng*. Beijing: Beijing yuyan wenhua daxue, 2002

В САЩ и Западна Европа с фонетика на китайския език (КЕ) се занимават Кенет Пайк¹⁰, Дъглас Пулибанк¹¹, Стивън Андерсън¹², Джордж Клемънтс¹³, Джери Нормън¹⁴, Робърт Рамзи¹⁵, Сан Дуанму¹⁶, Фу Баонин¹⁷, Бао Джъмин¹⁸, Чао Юенжън¹⁹, Джан Джъншън²⁰ и др.

Сред руските специалисти, които работят в областта на китайската фонетика, особено място заемат А. Драгунов и Е. Драгунова²¹, М. Румянцев, М. Фролова²², Т. Задоевко²³, Н. Спешнев²⁴, А. Алексахин²⁵; по методика на преподаване на звуковете на *путунхуа* – Т. Задоевко и Хуан Шу-ин²⁶, Н. Демина²⁷, Е. Кондратиева²⁸ и др.

---

¹⁰ Pike, K. L. *Tone Languages*. University of Michigan Press, 1948

¹¹ Pulleyblank, Douglas. *Tone in Lexical Phonology*. Dordrecht: Reidel, 1986

¹² Anderson, Stephen R. *Tone Features*. In *Tone: A Linguistic Survey*, edited by Victoria A. Fromkin. New York: Academic Press, 1978; Anderson, Stephen R.. *Phonology in the Twentieth Century*. Chicago: University of Chicago Press, 1985

¹³ Clements, George N. *The Description of Terraced-Level Tone Languages*. *Language* 55, 1979, 536-558.; Clements, George N. *The Hierarchical Representation of Tone Features*. In *Current Approaches to African Linguistics*, vol. 1, ed. by Ivan R. Dihoff. Dordrecht: Foris, 1983; Clements, George N. *The Geometry of Phonological Features*. *Phonology Yearbook* 2, 1985, 225-252.; Clements, George N. *On the Representation of Vowel Height*. Ms., Cornell University, 1989

¹⁴ Norman, Jerry. *Chinese*. Cambridge: Cambridge University Press, 1989

¹⁵ Ramsey, S. Robert. *The Languages of China*. Princeton: Princeton University Press, 1987

¹⁶ San, Duanmu. *A Formal Study of Syllable, Tone, Stress and Domain in Chinese Languages*. Ph.D. dissertation, MIT, 1990; San, Duanmu. *Against Contour Tone*. *Linguistic Inquiry* 25, 1994, 555-608; San, Duanmu. *The Phonology of Standard Chinese*. Oxford: Oxford University Press, 2nd Ed., 2007

¹⁷ Fu, Baoning. *On the representation of tone*. Toronto Working Papers in Linguistics, 1994

¹⁸ Bao, Zhiming. On the Nature of Contour Tones. Paper presented at the Annual Conference of the Linguistic Society of America, Washington, D.C., 1989; Bao, Zhiming (1990a). *Fanqie Languages and Reduplication*. *Linguistic Inquiry* 21, 317-350.; Bao, Zhiming (1990b). *On the Nature of Tone*. Ph.D. dissertation, MIT.; Bao, Zhiming (1996). The Syllable in Chinese. *Journal of Chinese Linguistics* 24, 312-354; Bao, Zhiming. *The Structure of Tone*, New York, Oxford: Oxford University Press, 1999

¹⁹ Chao, Yuen Ren (1930/1980). *A System of Tone-Letters*. *La Maitre Phonetique* 45, 24-47. Reprinted in Fangyan 1980, 2, 81-82; Chao, Yuen Ren (1931). *Fanqie yu ba zhong* (Eight Varieties of Languages Based on the Principle of *Fanqie*). *Bulletin of the Institute of History and Philology, Academia Sinica* 2, 320-354.

²⁰ Zhang, Zhengsheng. *Tone and tone sandhi in Chinese*, doctoral dissertation, Ohio, State University, Columbus, 1988

²¹ Драгунов, А. и Драгунова, Е. *Структура слога в китайском национальном языке*. Советское востоковедение 1, 1955

²² Фролова, М. *Теоретическая фонетика китайского языка – курс лекций*. Москва: Военный институт, 1977

²³ Задоевко, Т. *Краткий очерк системы тонов современного китайского языка*. Вопросы китайской филологии, 1965: 191-219

²⁴ Спешнев, А. *Фонетика китайского языка*. Ленинград: Изд-во. ЛУ, 1980.; Спешнев, А. *Введение в китайский язык*. Москва: КАРО, 2006.

²⁵ Алексахин, А. ; Алексахин, А. *Алфавит китайского языка путунхуа. Буква, фонема, звук речи, слог*. Москва: Восток-Запад, 2008

²⁶ Задоевко, Т., и Шуин Хуан. *Основы китайского языка. Вводный курс*. Москва: Наука, 1993

²⁷ Демина, Н. А. *Методика преподавания практического китайского языка*. Москва: „Восточная литература” РАН, 2006, 2-е Изд.

²⁸ Кондратиева, Е. Методические указания к вводному фонетическому курсу по китайскому языку (для студентов I-III курсов, китайский язык как первый или второй иностранный). Санкт-Петербург: Изд-во СПбГУЭФ, 2011.

През 90те г. на XX век, във връзка със създаването на специалност „Китаистика” в СУ „Св. Климент Охридски”, проблемът попада в полезрението и на българските специалисти. До момента в областта на фонетиката в България има разработки на С. Гогова²⁹, С. Катърва и Джан Сунфън-Канети³⁰, Ал. Алексиев³¹, като публикуваните изследвания основно касаят звуковете, изграждащи китайските срички, класификациите на китайските инициали (начални съгласни в сричката) и финали (останалата част от сричката), също проблема за транскрибирането на китайските звукове на български език.

След теоретичният обзор са налице основания, да се направи изводът, че в представените позиции в посочените по-горе публикации на китайски, западноевропейски, руски и български специалисти преобладава теоретично съдържателният аспект и почти липсват методически насоки за усвояването на тоновете на *путунхуа*. Очевидно официалният език на КНР, който има история по-малко от век, все още е на етап изучаване и класифициране, а методическите разработки тепърва набират сила със засилването на интереса към неговото изучаване.

2. ОСОБЕНОСТИ ПРИ ПРЕПОДАВАНЕ НА ПУТУНХУА

След като са направени теоретичният обзор, критичният прочит и изводите, е основателно да се представят резултатите от използваните методически похвати в преподаването на китайски език в България. По-конкретно настоящата статия представя част от методическите похвати в областта преподаването на тоналната система на *путунхуа*, разработени през дванадесетгодишната педагогическа практика на автора и довели до престижни постижения на учениците от 18 СОУ „Уилям Гладстон” в периода 2008-2012 г.³². Нейната цел е да се представят авторски методи на преподаване на тоналната система, които ползват максимален брой сетива (зрение, слух) и физически движения (допир, движение на тялото), за формирането на трайни знания и умения у учащите за посоката, височината, честотата, интензитета и дължината на тона.

---

²⁹ Гогова, С. Относно консонантизма на китайския език (в съпоставка с българския език). Съпоставително езикознание, XIX, 1994, 2:15-23

³⁰ Джан-Канети, Сунфън и С. Катърва. За практическата транскрипция на китайските срички. Филология, 1989: 21-22

³¹ Алексиев, А. Българско-китайски разговорник. София: ГРАММА, 2011

³² През 2008 г. на първото международно състезание „Китайски езиков мост за ученици” българският отбор под ръководство на автора печели 1-во място в Европа и 8-мо в света; през 2010 г. на третото международно състезание „Китайски езиков мост за ученици” ученици на автора печелят 2-ро място в Европа и 5-то място в света. През 2012 г. ученичка на автора печели първо място в националното състезание по китайски език за студенти и представлява България на международните турове в Китай.

С оглед избягване на натрупването на теоретични постановки в началото на статията, както и с оглед внасяне на повече яснота и конкретика, в текста по-надолу също се представят основни понятия и постановки, за да може след това да се представят методите за преподаване на китайски език в България в средното училище.

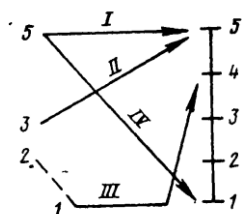
3. ТОНАЛНА СИСТЕМА НА ПУТУНХУА

Американският лингвист Кенет Пайк е първият, който разделя тоналните езици според видовете тонове съответно на **регистрови** (*register tone language*) - равни и **контурни** (*contour tone language*) - с понижаваща се или повишаваща се интонация (Pike 1948). Равните тонове са характерни за много от африканските езици, но се срещат и в други региони по света. Контурните тонове се характеризират с променяща се честота на тона, в хода на произнасяне на гласната, която го носи. Такива езици са литературният тибетски, бирманският, почти всички диалекти на китайския език и др.

В *путунхуа* съществуват четири тона, заедно с един нулев (неутрален) тон - висок равен, възходящ, низходящо-възходящ и рязко низходящ (Задоевко 1965:191-219). Те притежават свойствата посока, височина, интензитет и дължина.

Посока и височина на тона

Всеки от тоновете има своя посока на произнасяне и определена височина, която се определя от индивидуалния регистър на човека, който го произнася. Така мъжете като цяло произнасят тоновете в долен и среден регистър, а жените – в среден и горен регистър. Независимо от регистъра, тоновете следва да се произнасят, като се разполагат между най-удобната за конкретния тембър най-ниска и най-висока позиция в гласа.

На схемата скалата от 5 до 1 е височината на гласа от най-високата до най-ниската точка. С латински цифри са обозначени четирите тона, с арабски – посоката и височината на тоновете.

Ако първи, втори и четвърти тон имат постоянна графика, то трети тон се произнася по два начина. Когато е употребен с отделна сричка, която например представлява едносричен отговор на въпрос, като контур третият тон първо се спуска надолу, остава на равнището на най-ниската точка в гласа и накрая се издига нагоре (2-1-4). В потока

на речта обаче се използва т. нар. „половин трети тон”, който се произнася ниско (на най-ниската възможна позиция) и равно (1-1).

Честота на тона

Акустичен корелат на тона се явява т. нар. „честота на основния тон”, определяна като честота на вибрациите на гласните връзки. При всеки човек базовата честота (БЧ) на основния тон е различна и се обособява от строежа на гръкляна. Средностатистически БЧ на тона за мъжкия глас е 80-210 Хц, а за женския е 150-320 Хц(Кодзасов и Кривнова 2001:106). Средностатистическа БЧ на първи тон е 200 Хц (следвайки графиката 5-5), на втори - 140-200 Хц (3-5); на трети - 120-100-180 Хц (2-1-4); четвърти - 200-100 Хц. (5-1) (Спешнев 1960:17-18). При преподаване следва да се отчита разликата в мъжкия и женския тембър и да се използват учебни записи с различни диктори.

Интензитет на тона

Освен посока и височина, тонът се характеризира и с интензитет (или „сила”), като разпределянето на интензитета в рамките на финала има значителни колебания според тона. При първи тон например най-силно е началото, а спадането в интензитета към края става плавно и почти не се долавя слухово. Втори тон най-интензивно звучи към края, когато се изкачва най-високо. Трети тон има повишен интензитет в началото и средата, а четвърти тон в началото е с най-висок интензитет, който намалява към края.

Дължина на тона

Друго свойство на тона е неговата дължина. Ако се приеме средната дължина на първи тон да се обозначава с 1, то дължината на втори тон е 1,1; на трети – 1,4, а на четвърти – 0,6 (Спешнев 1960:17-18). Дължината на финалите не зависи от количеството на звуковете в тях, а от характера на самия тон. Така, всички срички в един и същи тон и с една и съща централна гласна, се четат еднакво дълго, напр. **ban, nang, mao, lai**.

Тонове, заедно с петте им характеристики, следва да се преподават не само по време на специалния уводен курс, който набляга на основите на фонетиката и йероглификата, но и на основния курс обучение по *путунхуа* до пълното им овладяване.

4. МЕТОДИЧЕСКИ ПОХВАТИ ЗА ПО-ДОБРО ОВЛАДЯВАНЕ НА ТОНОВЕТЕ

Китайският език навлиза в системата на българското средно училище още през 1991 г., когато стартира първата паралелка с интензивно изучаване на този език в столичното

18 СОУ „У. Гладстон“. Оттогава насам паралелки стартират в още две училища (в София и Русе). В различни градове в страната китайски още се изучава и в избираема форма, като долната граница вече обхваща и обучението в първи клас. При малките деца обаче методиката на обучение съществено се различава от тази при младежите и възрастните, доколкото в по-горните класове вече се е формирало филологическо мислене, усвоени са основите на родния език, обикновено вече има познания по първи чужд.

Предмет на даденото изследване са начините за усъвършенстване на методическата база, отнасящи се до обучението в тоновете на *путунхуа*, за ученици от гимназиален курс (осми клас и нагоре), както и за възрастни. Целта е да се направи по-ефективно преподаването на компонента произношение чрез допълнителни външни стимули, като например специално изградени асоциации, с които да се свързва посоката на тона; физически упражнения и включване на максимален брой сетива (зрение, слух, допир).

Разработените упражнения се базират върху наблюденията на автора през последните дванадесет години върху реакциите на един или друг външен стимул – движение, асоциация, звук, на ученици от осми подготвителен клас в 18 СОУ „Уилям Гладстон“ (2001-2008), студенти първи курс „Китаистика“ (2008-2010) и студенти от различни курсове от специалност „Японистика“, изучаващи КЕ като втори източен (2012), ФКНФ, СУ „Св. Климент Охридски“. В процеса на селекция са описани само онези упражнения, които са довели до създаването на трайни асоциации и са спомогнали и след дълго прекъсване в обучението учащите лесно да възстановяват навиците си за правилно произнасяне на всеки от тоновете.

Ред на преподаване на тоновете

Н. Спешнев е първият, който формулира матрица на преподаване на китайските тонове, ръководейки се от принципа „просто към сложно“. Той предлага следната схема:

Първо се изучава първи тон, тъй като е висок и равен и се разпознава най-лесно от четирите тона. В началото Спешнев предлага да се въведат монофтонги – а, е, о, і, и, ъ, които да бъдат произнасяни в първи тон. Следващ се въвежда трети тон (нисък равен), после четвърти (падащ) и накрая втори (възходящ) тон. (Спешнев 2006:27-28) Същото становище споделя и Е. Кондратиева, автор на единствените до момента методически указания към уводния фонетичен курс за руски студенти. (Кондратиева 2011:5)

В Китай и Русия съществува още практиката едновременно да се овладяват четирите тона, което е описано в много от учебните помагала, които се използват у нас³³, както и в руските системи като „Учебник китайского языка” (1946) на Ошанин³⁴ и „Практический курс китайского языка, т. 1” на А. Кондрашевски, М. Румянцева и М. Фролова³⁵, преработен от оригиналния учебник „Практически китайски език” («Shiyong Hanyu Keben»), Пекин, 1986 г.

По наше мнение подобно едновременно въвеждане на тоновете твърде затруднява учащите, тъй като по този начин се подава твърде много информация (инициали, финали и тонове) за твърде кратко време. В разработената от автора методика е застъпена последователността, описана от Н. Спешнев.

5. УПРАЖНЕНИЯ ЗА ПО-ДОБРО ОВЛАДЯВАНЕ НА ТОНОВЕТЕ

В хода на преподаването, авторът констатира пряка връзка между създаването на трайни асоциации с всеки отделен тон и резултатите, които учащите демонстрират на тестовите и на по-късен етап – в говоренето на КЕ. Апробирането е извършвано чрез междинни тестове, заключителен тест (накрая на всеки уводен курс) и два контролни теста, провеждани в рамките на следващите уводния курс три месеца обучение. Упражненията за първи, трети и четвърти тон дават неизменно добри резултати както на равнище разпознаване, така и на равнище правилно интониране.

От получените резултати може да се установи, че, в потвърждение на матрицата на Н. Спешнев, най-трудният за овладяване е втори тон, доколкото следва да бъде произнесен като издигащ се от средата до горната позиция на отделния тембър. Най-голямо затруднение предизвиква естествената тенденция да се употреби целият регистър, като тонът започне от позиция 1 и стигне до позиция 5. Именно затова упражненията с втори тон следва да се провеждат и след края на уводния курс, до пълното му овладяване.

ПЪРВИ ТОН

За човешката реч не е характерно равното интониране. Тя сякаш се извива и непрестанно променя като интонация, затова произнасянето на звук сравнително

---

³³ Напр. «Modern Chinese Beginner's Course – Listening (1-2)», с. 129; «Hanyu Yuyin jiaocheng», с. 10; «Contemporary Chinese Textbook 1», с. 5; «Xin mubiao», с. 2; «Hanyu leyuan 1A», с. 6, и др.

³⁴ Ошанин, И. *Учебник китайского языка*. Москва: Военное Издательство Министерства Вооруженных Сил Союза ССР, 1946

³⁵ Кондрашевский, А, Румянцева, М. и Фролова, М. *Практический курс китайского языка*. Москва: Восточная книга, 11-е Изд.

продължително време на една и съща височина изостря вниманието към него. Това е и причината **сричката в първи тон да се разпознава най-добре от останалите**. От друга страна усилията, които се прилагат в началото за правилното произнасяне на първи тон (целенасочено високо интониране, задържане на височината на тона сравнително дълго време и др.), сами по себе си водят до развиване на слухова памет за точната му височина и доброто му разпознаване в потока на речта.

Овлабяването на първи тон е от основно значение за усвояването на всички останали тонове поради няколко причини:

- Ако учащият не овладее правилната височина на първи тон, т. е. условната позиция 5 по петостепенната скала на тоновете, той няма да може да овладее втори и четвърти тон, тъй като втори тон е с графика 3-5, т. е. следва да достигне до позицията на първи тон, а четвърти тон е с графика 5-1, т. е. той започва от позицията на първи тон и свършва на позицията на половин трети тон (1-1).

- Опозицията първи-трети тон представлява двете крайни точки (горна и долна) от индивидуалния диапазон, които могат да бъдат произнесени без излишно напрежение в гласа. Неовладяването на правилната височина на първи тон се отразява на скалата и вместо петостепенна, тя може да стане четиристепенна, дори тристепенна. Намаляването на разликата във височините на тоновете не само че влияе на непосредственото общуване с носител на езика, като може просто да останем неразбрани, но е особено объркващо, когато общуваме с китайци, говорещи на диалект на китайския език с различни от *путунхуа* тонове. Възможно е по невнимание да кажем дума/фраза, която съвсем не носи смисъла, който ние влагаме в нея. Затова **овладяването на правилната височина на първи тон спомага овладяването на петостепенната скала на тоновете**.

-) Физическо упражнение

Учащите застават прави. Докато произнасят срички в първи тон, извършват и следното физическо упражнение: сгъват ръцете в лакти и ги вдигат на нивото на гърдите, като дланите и лактите застават успоредно на пода. На „едно” и „две” с резки движения се раздалечават и сближават лактите, на „три” и „четири” ръцете се разперват настрани. През цялото време ръцете се намират в една линия, успоредна на пода, на нивото на гърдите и така се следва графиката на самия първи тон – високо и равно. Целта на това упражнение е да се затвърди на физическо равнище разбирането за височината на тона.

-) Упражнение с музикален инструмент

На музикален инструмент по избор (пиано, китара) се изсвирва ла от първа октава (от малка октава за мъжете), като сричката се пропява след изсвирването. Упражнение, подходящо за хора с музикално образование; може да се изпълнява както в клас от учителя, така и в къщи за самостоятелна подготовка.

-) Проследяване на линия

Докато произнасят сричка в първи тон, учащите проследяват с очи правата линия между стената и тавана, която свързва левия и десния ъгъл на тавана пред тях. Тонираната гласна звучи през цялото време, през което погледат се плъзга от първата лява точка до последната дясна точка.

Целта на това упражнение е чрез повдигане на главата и гледането нагоре отляво надясно да се свикне както с постоянната необходимост да се намери правилната височина на тона още преди той да бъде произнесен, така и посоката, в която се изписва диакритичният знак, който му съответства, напр. mā, lī, bēi и др.

-) Упражнение с телефон

Едно от особено полезните упражнения се извършва с помощта на домашен телефон, тъй като преди набирането в слушалката звучи т. нар. „тон за готовност на набиране” (dial tone), чията височина следва следната формула:

Dial tone	$f=425 \pm 25 \text{ Hz}$	$-4 \pm 1 \text{ dBm0}$	Continuous
-----------	---------------------------	-------------------------	------------

Схемата показва, че въпросният тон е между 400 и 450 Hz. Честотата на тона „ла” (по който тон се настройва камертонът, а от него и всички останали музикални инструменти) е варираща през вековете именно в тези граници, като от 1953 г. Международната организация по стандартизация (ISO) я определя на 440Hz.

За жените, които обикновено говорят в среден и висок регистър, ла е една от най-високите удобни позиции в гласа. За мъжете важи същото, като ла се произнася октава надолу, тъй като мъжкият тембър обикновено се разполага в среден и нисък регистър. Това е причината ла да бъде възприет като пета (най-висока) позиция по скалата на тоновете.

Описаното долу упражнение може да се изпълнява и с помощта на музикален инструмент. Не всеки обаче е преминал през музикално обучение, затова вместо

музикален инструмент авторът предлага използването на домашен телефон като подръчно средство. По същество упражнението представлява самостоятелна работа с домашен телефон. На едното ухо се слага слушалката, от която се разнася постоянен тон, а другото ухо се запушва с ръка, за да може учащият по-добре да чува себе си. Докато слуша постоянния сигнал, учащият произнася срички в първи тон, като се стреми тониранияте гласни да звучат на една и съща височина със сигнала от слушалката.

-) Низане на мъниста

При овладяването на първи тон не е достатъчно учащият да произнася само отделни срички в първи тон, но поредност от срички, така че независимо коя е тониранията гласна в съответната сричка, тя да звучи еднакво високо с всички останали. Едно от упражненията, които подпомагат обучението в тази насока е произнасянето на поредица от срички в първи тон на един дъх. Преподавателят задава предварително височината на първи тон, като в началото е обучението е добре тонът да се произнася по-високо от реалната му стойност, за по-добро овладяване.

След като всички учащи успеят да повторят правилно височината на тона, учителят произнася поредица от срички, които следва да се произнесат на един дъх. Тъй като упражнението се фокусира повече върху овладяването на тона, а не върху съставящите сричката звукове, затова е добре самата поредица от срички да представя една от шестте групи инициали, произнесени с еднакъв финал (напр. групата инициали **b, p, m, f**, произнесени с финала **a**, дава поредицата от срички **ba, pa, ma, fa**). Чак след като се овладее напълно правилната височина, учителят може да премине към допълнително усложняване на упражнението, като сменя финалите, а запазва еднакъв инициал:

ma-mi-mo-mu-me

nang-ning-nong-neng

Упражнението може да се съчетае с образ, при който на пръчка, поставена вляво от полезрението е завързан канап, на който се ният мъниста (срички) в посока отдясно наляво - от тук и наименованието на упражнението. С появяването на всяко ново мънисто-сричка, предходните се придвижват все по-наляво по канапа. Чрез този образ се създава усещане за линейното времево разполагане на сричките и записа им на хартия отляво надясно по реда на появяване.

ВТОРИ ТОН

Продължавайки логиката на физическите упражнения, втори тон представлява движение на интонацията отдолу нагоре в графика 3-5. Най-голямата трудност при този тон е да не се произнесе централната тонирана гласна с графика 1-5, т. е. от най-ниската точка на гласа до най-високата. Всички упражнения, които се представят по-долу, се стремят да настроят съзнанието на учащите на произнасяне от средата на гласа до горе.

-) Физическо упражнение

Обучението може да се подпомогне, като учащите застанат прави. При произнасянето на срички във втори тон, ръцете се разперват лявата ръка надолу и наляво, дясната горе над главата надясно. С леко присвиване към тялото и отново изпълване отбелязва произнасянето на всяка следваща сричка във втори тон.

-) Упражнение с музикален инструмент

На инструмент се изсвирват в сравнително бърза поредност легато нотите фа-сол-ла от първа октава (за мъжете – от малка октава). Сричката се изпълва след изсвирването. Упражнение, подходящо за хора с музикално образование.

-) Фойерверк

Фойерверките избухват в небето, като започват в събрано снопче и се разперват в горната част като букет. Тази форма повтаря и графиката на втори тон, при който има усилване на интонацията към горната част. Представяйки си избухващ фойерверк, учащите произнасят срички във втори тон. При това упражнение чрез визуална представа се подпомага правилното произнасяне на тона, който не следва да започва от ниска позиция. Макар да се нарушава посоката на тона отляво надясно, като се представя виртуално избухване, чрез това упражнение се подчертава повече тихото начало на тона и силният му край.

-) Ескалатор

Учащите следва да си представят ескалатор, който пътува от втори до трети етаж. Докато се произнася сричката във втори тон, учащите бавно проследяват с очи и интонация движението на ескалатора. Целта е същата като при предходното упражнение.

ТРЕТИ ТОН

Както отбелязахме по-нагоре, трети тон се произнася по два начина: цял трети с графика 2-1-4 и половин трети с графика 1-1. В началото се усвоява първо половин трети тон, затова и описаните упражнения повтарят именно тази графика.

-) **Физическо упражнение**

При произнасянето на сричка в трети тон учащите паралелно приклякат и се изправят. Така интонацията следва движението на тялото надолу-долу равно-нагоре. Това упражнение е повече подходящо за илюстрация на цял трети тон.

-) **Упражнение с музикален инструмент**

На пиано или друг инструмент може да се изсвири нотата до от първа октава (от малка октава за мъжете) и да се изпее самата сричка. Упражнение, подходящо за хора с музикално образование и на етап, в който вече е усвоен на равнище начално възприятие съответният тон.

-) **Къртица**

Графиката на тона 1-1 опсва равна интонация в най-ниската точка на гласа, без да се преминава в ръмжене. Визуалната представа за къртица, копаеща тунел под земната повърхност отляво надясно, подпомага правилното интониране.

-) **Багер**

Докато произнасят сричка в трети тон, учащите следва да си представят зачерпване на земя от багер, така интонацията естествено пада надолу.

ЧЕТВЪРТИ ТОН

Четвърти тон се произнася, като се обхваща пълния спектър звукове от най-горната точка на гласа (позиция 5) до най-долната точка на гласа (позиция 1). Трудността при овладяването му се състои в това да се следи винаги началната и крайната точка на тона. Обикновено учащите в началото се разконцентрират и не успяват да завършат тона на правилната позиция. Всички упражнения, свързани с неговото преподаване, следва да създават представата за двете точки и да използват максимално количество сетива за по-доброто му усвояване – допир, слух, зрение.

-) **Физическо упражнение**

Докато се произнася сричката в четвърти тон, учащите се изправят с изпънати над главата ръце и после се накланят от кръста, като с ръцете докосват пода. Така се

създава усещането за дължината на тона, неговото начало и край от най-горната достижима точка на тялото/гласа до най-ниската.

-) Упражнение с музикален инструмент

На пиано или друг инструмент може да се изсвири поредност от ноти между ла и до от първа октава (от малка октава за мъжете) и да се изпее легато самата сричка. Упражнение, подходящо за хора с музикално образование.

-) Скок от блок

Докато произнасят сричка в четвърти тон, учещите си представят скачащ човек от пети етаж на блок с равен покрив. Макар такава представа да е свързана с известна доза черен хумор, тя непосредствено и силно внушава, че е необходимо да се стигне именно до най-ниската точка, без интонацията да продължава още по-надолу, да прелива в равен тон долу или да прекъсва по пътя, без да е стигнала до долу.

Гореописаните упражнения са част от една обща методическа концепция на автора за преподаването на китайските звукове и тонове на учащи, които вече имат изградено филологическо мислене и формирана понятийна база, свързана с българския език. Упражненията не бива да се изпълняват без присъствието на учител, тъй като може да се добие невярна представа за височината, посоката, интензитета, дължината и честотата на тона.

6. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Първият етап от всяко обучение по чужд език неизменно обхваща правилното произнасяне на новите звукове. За *путунхуа* обаче това важи в много по-голяма степен, тъй като неправилно произнесените звукове може да объркат носителя на езика, но неправилно произнесените тонове ще доведат до пълно неразбиране, а често и до конфузни ситуации в общуването. Именно поради това обучението на тоналната система на *путунхуа* следва да бъде поставено на стабилни теоретични основи с разработена методика за усвояването на всеки отделен тон, а не да бъде плод на индивидуалната способност за слушане с разбиране, като се разчита на личната мотивация на учащия при усвояването на този твърде важен компонент.

Представените горе упражнения са част от една обща авторска методика на преподаване на компонента произношение на учащи в гимназиална степен на обучение и възрастни. Тя цели не просто представяне и преподаване на звуковете и тоновете, но

да създаде трайни знания и умения у учащите, които те да ползват дори при дълго прекъсване на обучението по КЕ. На следващ етап на изследването ще се наблегне на световния опит в областта, ще се представят различните методики, които да бъдат обобщени и надградени с оглед на потребностите на българите, изучаващи *путунхуа*.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бояджиев, Т., и Д. Тилков. *Фонетика на българския книжовен език*. София: АБАГАР, 1999.
2. Кодзасов, С., и О. Кривнова. *Общая фонетика*. Москва: РГГУ, 2001.
3. Кондратиева, Е. *Методические указания к вводу к фонетическому курсу по китайскому языку (для студентов I-III курсов, китайский язык как первый или второй иностранный)*. Санкт-Петербург: Изд-во СПбГУЭФ, 2011.
4. Спешнев, А. *Введение в китайский язык*. Москва: КАРО, 2006.
5. Спешнев, А. *Фонетика китайского языка*. Ленинград: Изд-во. ЛУ, 1980.
6. Li, Shizhi&Li, Jiyu. *Modern Chinese Beginner`s Course - Listening 1&2*. Beijing: The Beijing Language and Culture University Press; Sinolingua, 2000.
7. Li, Xiaoqi; Luo, Qingsong; Liu, Xiaoyu; Wang, Shuhong; Xuan, Ya. *Kuaile Hanyu*. Beijing: Renmin Jiaoyu Chubanshe, 2006.
8. Liu, Guanghui. *Hanyu putonghua yuyin jiaocheng*. Beijing: Beijing Yuyan Xueyuan Chubanshe, 2005.
9. Wu, Zhongwei; Gao, Shunquan; Wu, Jinli; Wu, Shuping. *Dangdai Zhongwen 1 (Keben)*. Beijing: Huayu Jiaoxue Chubanshe, 2003.
10. Zhu, Zhiping; Xu, Caihua, Yi, Lou; Song, Zhiming; Chen, Fu. *Gen wo xue Hanyu 1*. Beijing: Renmin Jiaoyu Chubanshe, 2003.

Настоящата статия е изготвена с финансовата помощ на Европейския социален фонд по проект № BG051PO001-3.3.06/0026 по схема за предоставяне на безвъзмездна финансова помощ „Подкрепа за развитието на докторанти, постдокторанти, специалисти и млади учени” по Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси”. Яна Шишкова носи цялата отговорност за съдържанието на презентацията, и при никакви обстоятелства не може да се приеме като официална позиция на Европейския съюз или на Софийския университет "Св. Климент Охридски".